

УДК 159.922.736.4
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-2-69-74

Король В. С.

старший викладач кафедри психології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
vladimirkorol7324@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1190-2803

**ВІКОВІ ЗМІНИ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ
УЧНІВ ІХ–ХІ КЛАСІВ**

У статті розглядається актуальна проблема динаміки розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів протягом трьох останніх років навчання в школі. Автором наголошено, що інтереси виступають дієвими мотивами поведінки і діяльності людини. Вони стимулюють дії людини, направлені на подолання тих чи інших життєвих труднощів, виступають важливою запорукою досягнення поставлених цілей. Серед різноманітності інтересів важлива роль належить навчально-пізнавальним інтересам людини. Вивчення закономірностей та умов формування і розвитку даних інтересів є особливо важливим та актуальним для сучасної психології. Формування та розвиток навчально-пізнавальних інтересів в учнів передбачає не тільки максимальне врахування можливостей навчальних дисциплін, реалізацію методичних вимог до їх викладання, а й психологічно правильну побудову навчального процесу у відповідності з можливостями учнів та вчителя (інтелектуальними, волевими, та емоціональними). На основі аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено, що науковцями не завжди належна роль відводиться висвітленню динаміки розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів протягом трьох останніх років навчання в школі. В результаті цього отримується дещо одностороння (статична) картина розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів. У статті зазначено, що за допомогою проведеного дослідження навчально-пізнавальних інтересів учнів ІХ-ХІ класів у Ніжинській ЗОШ № 7 було встановлено, що навчально-пізнавальні інтереси особливо помітно виявляються у учнів лише випускних класів. Підкреслено, що з віком учнів навчально-пізнавальні інтереси стають більш усвідомлюваними. Це виражається (в порівнянні з дев'ятикласниками) у певному «раціоналізмі» вибору майбутньої професії, покращується диференціація навчально-пізнавальних інтересів. Одночасно посилюється загальне позитивне ставлення до навчально-пізнавальної діяльності.

***Ключові поняття:** навчально-пізнавальний інтерес, розвиток інтересів, структура інтересу, вікова динаміка інтересів, диференціація інтересів.*

Постановка проблеми. У сучасній психології інтерес традиційно розглядається як емоціональне забарвлене ставлення людини до навколишнього світу, як її спрямованість на певний об'єкт чи певну діяльність. Інтерес сприяє орієнтуванню суб'єкта пізнання інформації, ознайомленню з новими фактами, глибокому і повнішому відображенню дійсності. С. Л. Рубінштейн писав, що інтерес – «це мотив, який діє в силу своєї усвідомленої значущості й емоціональної привабливості» [10, с. 112].

Н. Г. Морозова цілком слушно зауважує, що інтерес характеризується трьома обов'язковими моментами: «1) позитивною емоцією стосовно до дійсності; 2) наявністю пізнавальної сторони цієї емоції; 3) наявністю безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності...» [9, с. 5].

У розмаїтті інтересів людини важливе місце займають пізнавальні та навчальні інтереси. Дослідження Н. Г. Морозової, Г. І. Щукіної, Л. І. Божович та інших показують, що значення пізнавального інтересу в житті та діяльності підростаючої особистості важко переоцінити [3; 9; 12; 13]. Спеціалісти підкреслюють особливу значущість пізнавальних інтересів у шкільні роки, в активній навчально-пізнавальній діяльності дитини.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Хоч Г. І. Щукіна і ставить під сумнів правомірність використання терміну «навчальні інтереси» [12, с. 7], в психолого-педагогічній літературі цей термін порівняно часто застосовується для позначення інтересу учнів до навчання (А. П. Архипов [1], А. В. Джевечка [5], Н. В. Ільчукова [6], Б. П. Крупник [7], М. Ф. Морозов [8], Ф. Л. Фрадкіна [11] та ін.).

Як показують численні психологічні та педагогічні дослідження інтереси виступають дієвими мотивами поведінки і діяльності людини. Вони стимулюють дії людини, направлені на подолання тих чи інших життєвих труднощів, виступають важливою запорукою досягнення поставлених цілей. Серед різноманітності інтересів важлива роль належить навчально-пізнавальним інтересам людини. Вивчення закономірностей та умов формування і розвитку даних інтересів є особливо важливим та актуальним для сучасної психології.

Важливим завданням сучасної школи є підвищення якості навчання, а також зв'язок навчання і виховання з життям. Саме тому вивчення навчально-пізнавальних інтересів учнів середньої школи є важливим засобом реалізації поставлених перед школою завдань.

Психологами неодноразово робилися спроби виділити основні тенденції вікового розвитку інтересів дітей (інтерес як вибіркове пізнавальне ставлення дітей до тих чи інших навчальних предметів, яке виникає в молодших класах школи і посилюється в підлітковому та ранньому юнацькому віці (Л. І. Божович [3, с. 253]); фокусування інтересів дитини на зовнішній і внутрішній світ (Л. С. Виготський [4]); вікове сходження дитини від епізодичного інтересу до стійкого пізнавального ставлення (Н. Г. Морозова [9]) та ін.

Разом з тим, в цих публікаціях не завжди належна роль відводиться висвітленню динаміки розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів протягом трьох останніх років навчання в школі. В результаті цього отримується дещо одностороння (статична) картина розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів.

Мета статті – дослідити вікові особливості зміни навчально-пізнавальних інтересів учнів IX–XI класів на базі Ніжинської ЗОШ № 7.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних даних дає підставу робити припущення, що, по-перше, існує загальна тенденція в розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів з переходом їх з класу в клас. Зокрема, численні дослідження психологів, які займаються проблемами вікової психології, показують, що ця тенденція проявляється в більшій усвідомленості інтересів учнями. По-друге, можна зробити припущення про те, що при вивченні навчально-пізнавальних інтересів учнів виявлятимуться і специфічні для кожного вікового мікроінтервалу свої особливості усвідомлення навчально-пізнавальних інтересів. Так результати проведеного дослідження в сьомих класах Ніжинської ЗОШ № 7 показують, що в семикласників початково-пізнавальні інтереси не завжди достатньо диференційовані, їх ставлення до улюблених чи не улюблених завдань відзначається надмірною емоційністю. Наприклад, багато кому з них не вистачає тієї кількості плюсів, мінусів чи нулів, яку вони можуть проставити в анкеті згідно інструкції. Часто улюблений предмет відзначається 4–8 плюсами, а заняття, яке викликає протилежне ставлення, відзначається такою ж кількістю мінусів. В цілому ж усвідомлення свого відношення до тих чи інших предметів у семикласників недостатньо диференційоване, про що свідчить і велика кількість нулів, що є ознакою байдужості до окремих занять.

Виходячи з усього сказаного вище, нами було проведено дослідження навчально-пізнавальних інтересів учнів IX–XI класів, яке проходило в Ніжинській ЗОШ № 7 і охоплювало учнів трьох старших класів шкіл. За школярами велось педагогічне спостереження, проведені бесіди, анкетування, спрямовані на виявлення навчально-пізнавальних інтересів учнів.

Нами використовувалася анкета для вивчення навчально-пізнавальних інтересів А. Голомштока, яка включала в себе 78 запитань. Її вибір був не випадковий. Вона з успіхом зарекомендувала себе в численних психологічних та педагогічних дослідженнях. Крім того, всі її питання доступні та зрозумілі для старших підлітків та старшокласників.

Відповіді на питання анкети дали 155 восьмикласників та старшокласників. Після заповнення анкети виявилось, що вірно заповнив анкету 131 досліджуваний. 24 анкети були непридатні для їх обробки (були пропущені окремі питання, досліджувані не віднеслися серйозно до заповнення анкети тощо). Таким чином, можна констатувати, що нами проаналізовані відповіді 85 % учнів класів, де проводилося анкетування.

Найбільше представлений в матеріалах цього дослідження 9-а клас (27 анкет), найменше 10-б клас (22 анкети).

Наведемо найхарактерніші дослідні дані. Як показує попередній аналіз анкети, в переважній більшості учнів 9-а класу переважає позитивне ставлення до тих знань, про які говорилося в анкеті. В той же час, порівняно з семикласниками, вони більш диференційовано виділяють улюблені види навчальної діяльності, види занять, які зв'язані з їх навчально-пізнавальними інтересами.

Так у відповідях учнів 9-б класу інтерес до тих чи інших видів занять, зв'язаних з майбутньою професійною діяльністю, переважає у більшій частині досліджуваних. В цілому, позитивні відповіді на питання анкети складають 57% від загальної кількості отриманих класом балів. 18 % від загальної кількості отриманих відповідей складають негативні відповіді. Байдужість до тих чи інших видів занять, неусвідомленість інтересів були виявлені у 25 % відповідей. Необхідно відзначити, що в даному разі відсотки нараховувалися за всіма наявними відповідями. Групування відповідей за видами занять показує, що практично у кожного учня класів сформований навчально-пізнавальний інтерес до тих чи інших видів занять. В той же час мають місце і випадки, коли учень негативно відноситься практично до всіх виділених видів занять, коли негативні відповіді переважають у заповненій ними анкеті. Переважання позитивних відповідей до окремих видів занять у таких учнів незначне (наприклад, тричі учень відзначив, що його цікавлять види занять зв'язані з біологією, двічі, що він не любить їх, а один раз виявив індивідуальне ставлення до заняття, пов'язаного з цією навчальною дисципліною.

У відповідях учнів 9-а класу мали місце певні відмінності, порівняно з відповідями учнів 9-б класу (наприклад, для них властивий 61 % позитивних відповідей), однак, в цілому, тут спостерігалась та ж тенденція, що і в 9-б класі.

Серед учнів дев'ятих класів до 20 % складають ті учні, які дають високу позитивну оцінку більшості видів занять, в яких практично відсутня негативна оцінка (негативне ставлення) до названих в анкеті занять. В той же час, в більшості з них сформований і яскраво виражений пізнавальний інтерес до окремих навчальних дисциплін, що в певній мірі може свідчити про орієнтацію цих учнів на предмети, які мають особливо важливе значення для їх майбутньої професії. Разом з тим, серед цих учнів до 18–25 % становлять ті учні, в яких анкета не дозволила виявити домінування значимих для майбутньої професії видів діяльності. Це може говорити про недостатню сформованість професійних інтересів цих учнів.

З віком учнів, як показує аналіз даних анкет, проведених в 10-а, 10-б та 11-б класах, зростає усвідомленість та диференціація навчально-пізнавальних інтересів учнів. Зменшується кількість відповідей, які свідчать про індивідуальне ставлення до окремих видів пізнавальних чи навчальних занять. Зростає кількість позитивних та негативних відповідей. Причому, в десятих класах порівняно з дев'ятими та одинадцятими збільшилася кількість негативних відповідей. В 11-б класі кількість позитивних відповідей найбільша – 65 %. Можна зробити висновок, що потреба вибору професії, яка особливо гостро постає перед учнями дев'ятих та одинадцятих класів веде до того, що відповіді цих учнів за багатьма параметрами (наприклад, за кількістю позитивних відповідей) більше співпадають, ніж в їх порівнянні з десятими класами. Однак, в цілому, десяти- та одинадцятикласники відзначаються більшою диференціацією навчально-пізнавальних інтересів. В їх відповідях виявляється і більша критичність до тих чи інших видів занять, про що свідчить хоч би менша кількість випадків надмірного (за допомогою багатьох умовних значків) позначення позитивного чи негативного ставлення до названих в анкеті видів занять, пізнавальних дій.

Цікаві результати отримані нами і в процесі попереднього аналізу значимості тих чи інших основних видів навчально-пізнавальних занять для учнів даних класів.

Запропонована учням анкета давала можливість вивчити навчально-пізнавальні інтереси до 13 основних груп знань (відповідно, навчальних з дисциплін, гурткових занять тощо).

Перш за все, ми приведемо відомості про навчально-пізнавальні інтереси до першої групи занять, зв'язані з вивченням фізики та математики. 44 % учнів 9-а класу виявляють більш чи менш виражений інтерес до занять, які пов'язані з необхідністю їх вивчення. Серед учнів 9-б класу такий інтерес проявляється у 41 % школярів. В учнів десятих та одинадцятого класів інтерес до вивчення математики зростає, але в незначній мірі (відповідно 45 %, 47 % та 49 %). В 67 % старшокласників виявляється інтерес до занять з хімії. Причому він найвищий у дев'ятикласників (72 %) і найнижчий у одинадцятикласників (53 %). В цілому ж, як показують матеріали дослідження, серед учнів домінує інтерес до вивчення тих навчальних дисциплін, які особливо необхідні для майбутнього оволодіння педагогічними професіями (серед них переважає інтерес до літератури (61 %), історії (65 %), хімії (67 %)). Разом з тим інтерес до цих дисциплін часто і непов'язаний з інтересом до педагогічної професії (в середньому у 40 % досліджуваних). Орієнтацію учнів на інші професії, крім педагогічних, які вимагають гуманітарної освіти, на жаль, анкета виявити не дозволила. Але окремі розмови з учнями показують, що дехто з них бажає оволодіти професією бібліотекаря, журналіста, коректора і т. д. Бесіди з учнями також допомогли встановити, що багато хто із тих школярів, які проявляють інтерес до хімії зв'язують його з прагненням оволодіти професією лікаря, технолога, фармацевта тощо.

Серед виділених в анкеті видів занять малу кількість відповідей отримують заняття, зв'язані з обслуговуючою працею. Серед учнів дев'ятих класів – 27 %, серед учнів одинадцятих класів – 18 %.

Детальний аналіз анкети показує, що в більшості учнів навчально-пізнавальні інтереси виражаються у ставленні до занять, гурткової роботи, читання науково-популярної літератури і т. д. Значно рідше вони виявляються у практичному плані (бажання складати каталоги, готувати наукові повідомлення, читати схеми технічних приладів і т. п.). На наш погляд, дана особливість повинна заслуговувати ретельної уваги педагогів, так як інтерес до практичного використання набутих знань є важливою умовою успішного вибору і оволодіння професією.

Висновки. Таким чином, попередній аналіз анкетних даних показує, що для розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів властива така тенденція:

- навчально-пізнавальні інтереси особливо помітно виявляються у учнів випускних класів;
- з віком учнів навчально-пізнавальні інтереси стають більш усвідомлюваними, що виражається (в порівнянні з дев'ятикласниками) у певному «раціоналізмі» вибору майбутньої професії;
- з віком учнів диференціюються навчально-пізнавальні інтереси, одночасно посилюється загальне позитивне ставлення до навчально-пізнавальної діяльності.

Разом з тим мають місце і вікові особливості прояву інтересу до певних видів діяльності.

Література

1. Архипов А. П. Зависимость между знаниями учащихся и их учебными интересами: дис. ... канд. пед. наук. Москва, 1955. 276 с.
2. Барам Д. П. Учебные и профессиональные интересы восьмиклассников с различными особенностями познавательных процессов. *Вопросы психологии*. 1984. № 2. С. 60–66.
3. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. Москва: Просвещение, 1968. 452 с.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 1991. 384 с.
5. Джевечка А. В. Соотношение учебных интересов учащихся старших классов с особенностями их памяти и мышления: дис. ... канд. психол. наук. Вильнюс, 1981. 178 с.
6. Ильчукова Н. В. Изучение возрастной динамики устойчивости учебного интереса: дис. канд. психол. наук. Москва, 1971. 155 с.
7. Крупник Б. П. Учебные интересы школьников как фактор их художественного развития. *Новые исследования в психологии*. 1981. № 1. С. 24–29.

8. Морозов Н. Ф. Возникновение и развитие учебных интересов у детей младшего школьного возраста. *Известия АПН РСФСР*. Вып. 73. 1955.
9. Морозова Н. Г. Учителю о познавательном интересе. Москва: Знание, 1979. 48 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: у 2 т. Москва: Педагогика, 1989. Т. 2. 328 с.
11. Фрадкина Ф. И. Роль игры в формировании учебных интересов. *Известия АПН РСФСР*. 1955. Вып. 73.
12. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике. Москва: Педагогика, 1971. 352 с.
13. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. Москва: Педагогика, 1988. 208 с.

Referense

1. Arkhypov, A.P. (1955). *Zavysymost mezhdu znaniyamy uchashchikhsia y ykh uchebnyu ynteresamy* [Relationship between students' knowledge and their learning interests]. Moskva [in Russian].
2. Baram, D.P. (1984). Uchebnye y professionalnye ynteresy vosmyklassnykov s razlychnymy osobennostyamy poznavatelnykh protsessov [Educational and professional interests of eighth-graders with different features of cognitive processes]. *Voprosy psikhohohyy – Questions of psychology*, 2, 60–66 [in Russian].
3. Bozhovych, L.Y. (1968). *Lychnost y ee formyrovanye v detskom vozraste* [Personality and its formation in childhood]. Moskva: Prosveshchenye [in Russian].
4. Vyhotskiy, L.S. (1991). *Pedahohycheskaia psikhohohyya* [Pedagogical psychology]. Moskva: Pedahohyka [in Russian].
5. Dzhevechka, A.V. (1981). Sootnoshenye uchebnykh ynteresov uchashchikhsia starshykh klassov s osobennostyamy ykh pamiaty y myshleniya [Correlation of educational interests of high school students with the peculiarities of their memory and thinking]. Candidate's thisis. Vylnius [in Russian].
6. Ylchukova N.V. (1971). Yzuchenye vozrastnoi dynamyky ustoi chyvosty uchebnoho ynteresa [Studying the age dynamics of the stability of educational interest]. Candidate's thisis. Moskva [in Russian].
7. Krupnyk, B.P. (1981). Uchebnye ynteresy shkolnykov kak faktor ykh khudozhestvennoho razvytyia [Schoolchildren's educational interests as a factor in their artistic development]. *Novye yssledovaniya v psikhohohyy – New research in psychology*, 1, 24–29 [in Russian].
8. Morozov, N.F. (1955). Voznyknovenye y razvytye uchebnykh ynteresov u detei mladshoho shkolnoho vozrasta [The emergence and development of educational interests in children of primary school age]. *Yzvestiya APN RSFSR – Izvestiya APN RSFSR* [in Russian].
9. Morozova, N.H. (1979). *Uchyteliu o poznavatelnom ynterese* [To the teacher about cognitive interest]. Moskva: Znanye [in Russian].
10. Rubynshtein, S.L. (1989). *Osnovy obshchei psikhohohyy* [Fundamentals of General Psychology]. Moskva: Pedahohyka [in Russian].
11. Fradkina, F.Y. (1955). Rol yhry v formyrovanyy uchebnykh ynteresov [The role of the game in the formation of learning interests]. *Yzvestiya APN RSFSR – Izvestiya APN RSFSR*, 73. [in Russian].
12. Shchukyna, H.Y. (1971). *Problema poznavatelnoho ynteresa v pedahohyke* [The problem of cognitive interest in pedagogy]. Moskva: Pedahohyka [in Russian].
13. Shchukyna, H.Y. (1988). *Pedahohycheskye problemy formyrovaniya poznavatelnykh ynteresov uchashchikhsia* [Pedagogical problems of formation of cognitive interests of students]. Moskva: Pedahohyka [in Russian].

Korol V.

senior lecturer of the department of psychology,
Nizhyn Mykola Gogol State University
vladimirkorol7324@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1190-2803

**THE AGE CHANGES OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE INTERESTS
OF THE PUPILS IX–XI GRADES**

In this article is described the actual problem of the dynamics of the development of educational and cognitive pupils' interests during the last 3 years of their studying at school. The author underlines that the interests are the main thing of the people's behaviour and activity. They stimulate and help to overcome some difficulties of life. They also help to reach the goal of life. Among interests great importance belongs to educational and cognitive interests of people. Learning conformities and conditions for forming and development of these interests are very important and actual for modern psychology. Forming and development of educational and cognitive pupils' interests are not only taking into account the possibilities of different subjects but psychologically correct forming of educational and cognitive process with the possibilities between the pupils and teachers. Analyzing the literature from psychology and pedagogic must be admitted that the scientists do not always pay enough attention to describe the dynamics in the development of educational and cognitive interests of the pupils during the last 3 years of their studying at school. As a result, we have one-sided picture in the process of educational and cognitive pupils' interests. In this article is mentioned that with the help of this experiment about educational and cognitive interests of the pupils of IX–XI grades at school Number 7 in Nizhyn is underlined that educational and cognitive interests are typical for school-leavers. It is also mentioned that educational and cognitive interests become more understandable with years (when we compare with the pupils of the 9-th grade). At this time the positive attitude to the educational and cognitive activity become stronger.

Key words: educational and cognitive interests, the development of interests, the structure of the interest, the age dynamics of interest, the differentiation of interests.